

BOGDAN M. WAWRZYNIAK, MAŁGORZATA ZAJDEL
Akademia Techniczno-Rolnicza w Bydgoszczy

PROGRAM RENT STRUKTURALNYCH W ROLNICTWIE POLSKIM W LATACH 2004-2006

1. Wstęp

Możliwości wprowadzenia rent strukturalnych finansowanych z udziałem środków UE pojawiły się w 2004 r. z chwilą opublikowania Rozporządzenia Rady Ministrów oraz opracowania „Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich”. Duże zainteresowanie rentami strukturalnym wynika z korzystnych rozwiązań prawnych, możliwości wcześniejszego przekazania gospodarstwa następcy a także uzyskanie dodatkowych środków finansowych zasilających częściowo gospodarstwo rolne.

Według danych spisu rolnego z 2002 r. w kraju istniało 1 956,1 tys. gospodarstw rolnych powyżej 1 ha, przy czym średnia wielkość jednego gospodarstwa wynosiła 7,1 ha użytków rolnych. W porównaniu do innych krajów UE struktura agrarna w Polsce charakteryzuje się dużym rozdrobnieniem. W zbiorowości gospodarstw rolnych zaszły procesy polaryzacji polegającej z jednej strony na zwiększeniu liczby gospodarstw małych, ale także i dużych. Zanotowano większą liczbę gospodarstw w przedziale 1 – 2 ha, tj. o 54,6 tys. (o 3,8%). Na drugim biegunie wzrosła też liczba gospodarstw średnich i dużych (15 ha i więcej) odpowiednio z 176,5 tys. do 199,8 tys. (o 8,8%). Z interesującego nas punktu widzenia duże znaczenie ma wiek właściciela gospodarstwa rolnego, który informuje nas o mobilności i możliwości sprostanania wyzwaniom stojącym przed nimi w związku z integracją europejską. Wśród rolników około 253,7 tys. (12,9%) rolników znajduje się w wieku 55-64 lat oraz dalszych 196,7 tys. (10,0%) w wieku 65 i więcej lat [Rocznik statystyczny 2005].

Podstawowym źródłem badań były dane statystyczne i dane Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, pozwalające na konfrontowanie uzyskanych wyników. W badaniach zastosowano metody statystyczne, badania materiałów źródłowych i analizę literatury przedmiotu.

2. Istota rent strukturalnych

Projekcja rent strukturalnych pojawiła się po kilkunastu latach funkcjonowania emerytur rolniczych. Myśl wprowadzenia rent strukturalnych wyrosła z analizy środowiska wiejskiego i dzięki badaniom zachodzących procesów demograficznych, wskazujących na występowaniu nowych zjawisk społecznych w środowisku wiejskim. Do nich można zaliczyć wzrastanie średniej długości życia mieszkańców wsi, poprawę zdrowotności i kondycji fizycznej, a obok tego pojawienie się na wsi młodych i wykształconych rolników [Wawrzyniak, Wojtasik, 2005].

Emerytury rolnicze zaczęły wyczerpywać swoje możliwości regulacyjne w sferze obrotu ziemią i w związku z tym należało wygenerować nowy instrument pozwalający na przyspieszenie procesu obejmowania gospodarstw przez następców. Odpowiedzią na te spostrzeżenia było wprowadzenie rent strukturalnych.

Obecnie obowiązujące regulacje prawne związane z rentami strukturalnymi oparte są na Rozporządzeniu Rady Ministrów RP z 2004 r. i bazują na ustawie dotyczącej wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich ze środków pochodzących z Sekcji Gwarancji Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej z 2003 r. Najważniejsze stwierdzenia zawarte w Rozporządzeniu określają szczegółowo warunki i tryb udzielania rent strukturalnych, więc komu renty mogą być przyznane, jak i określają sylwetkę osoby przejmującej gospodarstwo.

Istnieje możliwość przynajmniej kilka kierunków rozdysponowania gruntów: w całości prawnemu następcy, na rzecz Skarbu Państwa, na powiększenie innego gospodarstwa, na cele związane z ochroną środowiska lub na zalesienie. Do dużych walorów pod względem finansowym należy zaliczyć wysokość świadczeń. Wysokość renty strukturalnej stanowi 210% kwoty najniższej emerytury i może ulec zwiększeniu za fakt pozostawanie w związku małżeńskim, za przekazanie gospodarstwa liczącego co najmniej 3 ha UR i za inne czynniki. Natomiast łączna wysokość renty strukturalnej nie może wynosić więcej niż 440% kwoty najniższej emerytury. Są to już poważne kwoty, które rzutują na cały program rent strukturalnych [Wawrzyniak, Wojtasik, 2005].

3. Przebieg składania wniosków o renty strukturalne

Podstawą otrzymania renty strukturalnej jest złożenie odpowiedniego wniosku. Mimo, że rozporządzenie Rady Ministrów ukazało się w kwietniu 2004 r., to dopiero w sierpniu 2004 r. rozpoczęto przyjmowanie pierwszych wniosków od rolników. Z kolei rozpoczęcie wypłat miało miejsce w połowie lutego 2005 r. Duże znaczenie ma termin złożenia wniosku nie tylko w danym biurze powiatowym Agencji czy województwie, ale w skali całego kraju. Reguluje tę kwestię wspomniane rozporządzenie RM, które mówi, że renty strukturalne są przyznawane

do wysokości limitów środków finansowych oraz według kolejności złożonych wniosków. Interpretując te przepisy należy wskazać, że państwo zrezygnowało z regulowania tych spraw w zależności od struktury agrarnej, lecz poddało się systemowi wygenerowanemu przez program komputerowy [Wawrzyniak, Wojtasik, 2004]. Zapewne te zjawiska były przyczyną, że liczba złożonych wniosków była mocno zróżnicowana regionalnie. Najwięcej złożono poprawnie wypełnionych wniosków w woj. mazowieckim (7 787), co niezależnie od wielkości tego województwa, dobrze świadczy o przygotowaniu rolników do skorzystania z tej formy świadczeń przedemerytalnych. Do województw charakteryzujących dużą liczbą złożonych wniosków można zaliczyć: łódzkie (4 891), lubelskie (4 395), podlaskie (3 959) oraz wielkopolskie (3 855). Z kolei do województw znajdujących się na końcu tabeli woj. lubuskie (450) i zachodniopomorskie (1 073) (tabela 1).

Tabela 1
Liczba złożonych wniosków o renty strukturalne w układzie wojewódzkim
(czerwiec 2006)

Województwo	Wnioski z wydanymi decyzjami	Wydane decyzje odmowne	Procent
Dolnośląskie	2 327	54	2,3
Kujawsko – Pomorskie	3 277	75	2,3
Lubelskie	4 395	61	1,4
Lubuskie	450	14	3,1
Łódzkie	4 891	205	4,2
Małopolskie	1 940	68	3,5
Mazowieckie	7 787	308	3,9
Opolskie	1 284	19	1,5
Podkarpackie	2 127	53	2,5
Podlaskie	3 959	118	3,0
Pomorskie	1 331	53	4,0
Śląskie	1 227	44	3,6
Świętokrzyskie	2 717	86	2,6
Warmińsko - Mazurskie	1 512	21	1,4
Wielkopolskie	3 855	119	3,1
Zachodniopomorskie	1 073	64	6,0
Kraj	44 162	1 362	3,1

Źródło: Dane ARiMR.

Rozpatrując przyznane decyzje o renty strukturalne nie należy pomijać faktu, że tylko 1 372 (3,1%) wniosków zostało odrzuconych, co raczej dobrze świadczy o pracy kierowników powiatowych biur ARiMR.

W wyniku procesu wydawania decyzji o przyznaniu rent strukturalnych otrzymano ciekawe dane na temat kierunków zagospodarowania gruntów. Wśród 334,7 tys. ha przekazanych użytków rolnych, najwięcej bo 173,1 tys. ha (50,2%) przeznaczono na powiększenie innego gospodarstwa. W tym procesie – jak się

wyduje - zawiera się istota rent strukturalnych, które nie powinna polegać na prostym powielaniu struktury przez następcę, lecz na oczywistym zwiększaniu obszaru sąsiada. Na przejęcie w całości użytków rolnych przez następcę przeznaczono 161,4 tys. ha (46,8%). Tak więc w tym drugim przypadku struktura agrarna nie uległa zmianie, lecz spełniono drugi postulat czyli odmłodzenia właścicieli gospodarstw rolnych. Inne kierunki zagospodarowania użytków rolnych nie miały istotnego znaczenia. Na rzecz Skarbu Państwa przekazano 129 ha, na cele związane z ochroną środowiska 14 ha i na zalesienie 30 ha.

Interpretując przedstawione rezultaty realizacji programu rent strukturalnych w zakresie obrotu ziemią należy powiedzieć, że mamy do czynienia ze zjawiskiem przewagi procesu komasacji czy scalania gruntów, nad procesami parcelacji. Dotychczas temu procesowi podlegało dopiero około 2,0% użytków rolnych kraju, ale jest to dobry kierunek, który należy rozwijać i doskonalić.

4. Wielkość przekazywanych gospodarstw rolnych

Rentę strukturalną można uzyskać przekazując 1 ha użytków rolnych. Ale dopiero w przypadku przekazania powierzchni co najmniej 3 ha rolnik otrzymuje bonus w wysokości 50% najniższej emerytury. Dalsze korzyści finansowe pojawiają się – po 3% najniższej emerytury - za każdy kolejny hektar powyżej 3 ha, ale nie więcej niż za 20 ha użytków rolnych. Wynika z tego, że najkorzystniej przekazywać gospodarstwa średnie, mieszczące się w granicach 3-20 ha [Wawrzyniak, Wojtasik, 2005].

Z danych ARiMR wynika, że rolnicy zachowują się zgodnie z oczekiwaniami ustawodawcy, przekazując gospodarstwa o średniej wielkości 8,9 ha, a więc więcej niż wynosi średnia krajowa (7,1 ha). Tylko w czterech województwach średnia wielkość przekazanych gospodarstw rolnych, mieściła się poniżej średnich dla całych zbiorowości. Właściwości średnich statystycznych nie odzwier-

Tabela 2
Porównanie średniej wielkości gospodarstw rolnych wg GUS i przekazanych gospodarstw za renty wg ARiMR (w ha)

Województwo	GUS	ARiMR	Różnica + -
Dolnośląskie	10,5	9,3	- 1,2
Kujawsko-pomorskie	11,4	11,1	- 0,3
Lubelskie	6,2	7,5	+ 1,3
Lubuskie	8,9	10,9	+ 2,0
Łódzkie	6,4	7,9	+ 1,5
Małopolskie	3,2	4,1	+ 0,9
Mazowieckie	7,1	8,7	+ 1,6
Opolskie	8,2	9,4	+ 1,2
Podkarpackie	3,5	4,3	+ 0,8
Podlaskie	10,7	11,5	+ 0,8
Pomorskie	12,5	11,6	- 0,9
Śląskie	4,0	5,4	+ 1,4
Świętokrzyskie	4,5	6,2	+ 1,7
Warmińsko-mazurskie	16,0	14,8	- 1,2
Wielkopolskie	10,1	10,7	+ 0,6
Zachodniopomorskie	14,1	13,1	- 1,0
Kraj	7,1	8,9	+ 1,8

Źródło: Dane GUS i ARiMR.

ciędlą rzeczywistych wielkości, ale pośrednio można przypuszczać, że mamy do czynienia z dość dużymi, jak na nasze warunki wielkościami gospodarstw rolnych (tabela 2).

5. Charakterystyka wieku i płci beneficjentów

Charakterystyka osób zdających gospodarstwa rolne informuje jaka grupa rolników zdecydowała się na przyjęcie statusu osoby bez prawa podejmowania decyzji produkcyjnych. W wyniku tego procesu rolnik przechodzi z pozycji właściciela warsztatu rolnego, na pozycję rencisty, którego głos może mieć charakter doradczy. Jak jest w rzeczywistości mogą wykazać tylko szczegółowe badania terenowe.

W Polsce postępuje feminizacja zawodu rolnika, która wynika z długości życia poszczególnych grup ludności. W zbiorowości rolników w wieku 55-64 lat decyzje o przekazaniu gospodarstwa rolnego podejmowali w głównej mierze mężczyźni (74,1%), rzadziej kobiety (25,9%). W niektórych województwach (śląskie, podkarpackie), decydujący głos miały kobiety.

Najbardziej korzystne jest przekazanie gospodarstwa w wieku 55 lat, bo wówczas z udogodnień renty można korzystać przez pełne 10 lat. Postulat ten wzięta pod uwagę większość rolników i gdy tylko pojawiły się odpowiednie przepisy prawne, wystąpiła z wnioskami o przyznanie renty strukturalnej. W wieku 55-59 lat było aż 94,2% beneficjentów, co dobrze świadczy o znajomości przepisów prawnych.

Wiek i płeć beneficjentów

Tabela 3

Województwo	Płeć beneficjentów		Procent K/M	Wiek beneficjentów		Procent 60-65 do 50-59 (w %)
	Kobiety	Mężczyźni		50-59	60-65	
Dolnośląskie	471	1 509	31,2	1 876	104	5,5
Kujawsko – Pomorskie	545	2 274	23,9	2 679	140	5,2
Lubelskie	652	3 120	20,9	3 612	160	4,4
Lubuskie	85	290	29,3	351	24	6,8
Łódzkie	712	3 391	21,0	3 893	210	5,4
Małopolskie	483	1 181	40,9	1 578	66	4,2
Mazowieckie	1 129	5 394	20,9	5 992	531	8,9
Opolskie	281	844	33,3	1 091	34	3,1
Podkarpackie	723	1 160	62,3	1 819	64	3,5
Podlaskie	335	3 116	10,7	2 365	186	5,7
Pomorskie	236	882	26,7	1 063	55	5,2
Śląskie	404	632	63,9	982	54	5,5
Świętokrzyskie	503	1 754	28,7	2 168	89	4,1
Warmińsko - Mazurskie	235	1 025	22,9	1 181	79	6,7
Wielkopolskie	775	2 581	30,0	3 164	202	6,4
Zachodniopomorskie	173	703	24,6	823	53	6,4
Kraj	7 742	29 846	25,9	35 537	2 051	5,8

Źródło: Dane ARiMR.

Mało natomiast wiemy o osobach przejmujących gospodarstwa po rodzicach. Są to w większości osoby mające status „młodego rolnika”. Przyjęta figura retoryczna dotycząca pojęcia „młody rolnik” służyła kiedyś do sięgania po kredyty preferencyjne, dzisiaj powinna być zweryfikowana wobec szybkiego tempa dojrzenia społeczeństwa.

6. Zakończenie

Na lata 2007-2013 opracowana została i przyjęta przez Rząd RP nowa strategia rozwoju obszarów wiejskich oraz rolnictwa. W strategii tej za cel główny uznano poprawę efektywności ekonomicznej i produktywności gospodarki rolno-spożywczej, który dokona się dzięki uruchomieniu nowych instrumentów finansowych Wspólnej Polityki Rolnej. Stwierdzono, że w strukturze agrarnej polskiego rolnictwa dominuje małe gospodarstwo, co jest negatywnym zjawiskiem społeczno-gospodarczym. Zasoby ziemi większości gospodarstw są zbyt małe, by zapewnić właściwy rozwój i wystarczający poziom dochodów. Niewielka skala produkcji ogranicza też możliwości realizowania postępu rolniczego, zarówno z powodów finansowych, jak i technicznych.

Dotychczasowa realizacja rent strukturalnych przebiega - jak się wydaje - prawidłowo i osiągnięte są cele postawione przed tym instrumentem prawnym. Za interesowanie rentami jest bardzo duże. W świetle wyników badań można powiedzieć, że zachowano co prawda prawo równego dostępu do rent strukturalnych w skali całego kraju, ale według zasady „kto pierwszy ten lepszy”, a w ten sposób nie da się realizować żadnej polityki rolnej. Należy zatem zdecydować na jakich rejonach kraju nam zależy w sensie utrzymania wysokiej produkcji rolniczej, a w jakich rejonach zachować strukturę o charakterze socjalnym, mając świadomość, że poprawianie struktury zbyt rozdrobnionej nie jest możliwe.

Propozycje zmian istniejącego stanu rzeczy nie są dobrym sygnałem trwałości rozwiązań prawnych. Podstawa renty ma wynieść 150% najniższej emerytury a nie 210% jak jest dzisiaj. Kolejna zmiana ma ograniczyć przekazywanie lub sprzedaż ziemi małym gospodarstwom. Według nowych zasad nie otrzyma renty rolnik, który wydzierżawił ziemię lecz tylko w przypadku trwałego przekazania gospodarstw. Zapewne, w większej mierze będzie brane pod uwagę zróżnicowanie regionalne kraju, które nie pozwala jedną miarą wprowadzać tak istotnych rozstrzygnięć ustrojowych.

LITERATURA

1. Wawrzyniak B. M., B. Wojtasik (2004): Znaczenie rent strukturalnych dla przemian agrarnych w rolnictwie polskim. Dział Wydawnictw AR w Szczecinie, Tom II, Szczecin.
2. Wawrzyniak B. M., B. Wojtasik (2005): Ewolucja systemu ubezpieczeń społecznych w rolnictwie. *Więś i Rolnictwo*, nr 1.
3. Wawrzyniak B. M., B. Wojtasik (2005): Polski system rent strukturalnych w rolnictwie. *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego*, nr 3.
4. Wawrzyniak B. M., B. Wojtasik (2005): Ubezpieczenia społeczne rolników. Włocławskie Towarzystwo Naukowe, Włocławek.
5. Rocznik statystyczny rolnictwa i obszarów wiejskich 2005. GUS, Warszawa.